

GÖRSEL ÖNYARGILARIN BETİMLEME SÜRECİNE YANSIMALARI
THE REFLECTIONS OF VISUAL PREJUDICES ONTO PORTRAYAL
PROCESSES

Mustafa Haykır

Öz

Bu araştırmada, sanatsal bir sorun olarak görülen öznel algılama sürecinde görsel önyargıların betimleme sürecine yansımaları ele alınmaktadır.

Algılanan dünya, öznenin, nesnel dünyadan farklı ve kendine özgü algıladığı bir dünyadır. Betimleme ile ilgili yaşanan sorunlar, doğru görmeyi engelleyen ve öznenin algıladığı öznel süreçlerden kaynaklanmaktadır. Betimleme sürecinde bellek imgelerinin etkisinde kalan görüş, duyu verisini nesnel olarak algılayamamakta; bellek imgesi ile duyu verisinin kombinasyonundan oluşan bir tür melez imge olarak algılanmaktadır. Görsel önyargılar olarak betimleme sürecine yansıyan söz konusu melez imgeler, nesnel bir betimlemeyi kısıtlamaktadır. Görsel önyargılara yönelik farkındalık ile betimleme sürecinde daha nesnel bir sonuç alınabilir. Ayrıca bu konudaki farkındalık sayesinde, tamamen engellenemeyen bellek imgeleri kontrol altına alınabilir ve betimlemenin hizmetinde kullanılabilir.

Bu araştırma, literatür taramasına dayalı betimsel bir araştırmadır. Bu araştırmada betimleme sürecinde görsel önyargıların rolüne dikkat çekerek bu konuda farkındalık düzeyinin artırılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Betimleme, Görsel Algı, Görsel Önyargı, Melez İmgeler.

Abstract

In this research, the reflection process of the visual prejudices in the process of subjective perception which is seen as an artistic problem is discussed.

The perceived world is a world in which the subject perceives in a different way and in a distinctive form from the objective world. The Problems related to portrayal is due to the process that hinder a correct vision. Influenced by the memory images the vision, in the process of portrayal, is unable to perceive sensory data objectively, it perceives the sensory data as a "hybrid image" resulting from a combination of the memory images and sensory data. Reflecting on the process of portrayal as visual prejudices those "hybrid images" restrain an objective portrayal process. By the awareness of visual prejudices, an objective outcome can be achieved in the process of portrayal. Furthermore, the memory images that can not be completely hindered, through the awareness on this issue can be controlled and can be taken as an auxiliary function in the process of portrayal.

Başvuru tarihi: 22.03.2018 - Kabul tarihi: 19.12.2018.

· Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü,
mustafahaykir@trakya.edu.tr.

This research is a descriptive research based on literature review. In this research, it is aimed to raise awareness by drawing attention to the role of visual prejudices in the process of portrayal.

Keywords: Portrayal, Visual Perception, Visual Prejudice, Hybrid Image.

1. Giriş

Betimleme, görme biçimi ve niteliği ile sınırlı bir süreçtir. Görme biçimini oluşturan eğitim, deneyim, farkındalık, kültür ve zekâ, öznenin neye bakacağını, nasıl bakacağını, neyi algılayacağını belirlemektedir. Bellek imgesinin görme biçimini ne kadar etkilediği ise onun nesnel-öznel düzeyini belirlemektedir.

Betimleme eğitiminde aşılması gereken zorlukların başında, öğrencilerin görsel önyargılarını ve olumsuz alışkanlıklarını kırmak, farklı bir gözle bakmalarını ve farklı bir çalışma yöntemine alışmalarını sağlamaktır. Bu süreçte dikkati çeken şey, çocukluktan kalma ve geçmişte yerleşen imgelerin, görüye müdahale ederek görsel verinin olduğu gibi görülmesini engellediği, bellekteki imgelerin etkisiyle görsel verinin manipülasyona uğradığı haliyle algılandığıdır. Söz konusu manipülatif imgeler kısaca görsel önyargılar olarak tanımlanabilir.

Alışkanlıklara bağlılık ve önceki bilgilerinin veya imgelerin doğruluğuna inanmayı sürdürmek, görsel önyargılardan kurtulmayı güçleştirmektedir. Edwards (1999:167), desene yeni başlayan öğrencilerin, göz seviyesinin, başın büyüklüğü ile ilişkisini ve kulakların profilden konumunu algılamakta ya da öğrenmekte en çok zorlandığı şeylerden biri olduğunu belirtir. Bunun, beynin görsel bilgileri değiştirmek yerine kavramsal imgesine uydurmaya meyletmesinin yarattığı algısal hatalardan biri olduğuna inanmaktadır.

Öğrencinin betimlediği, onun görme biçiminin bir sonucudur. Görsel önyargıların manipüle ettiği bir görü, duyu verisinin olduğundan farklı algılanmasına neden olmaktadır. Öğrencinin neyi gördüğü, neyi seçtiği, nasıl keşfettiği ve neyi oluşturduğu görünümün niteliğine ve öğrendiği tekniklerle ilgilidir. Gombrich (2015:11)'in ifadesiyle, sanatın bütün boyutları, yaratma ve alımlama

süreçleri görsel keşifle ilgilidir. Ruskin (2008:23)'e göre bir öğrenci, bilgece görmeyi öğrenmelidir. Bunun için, doğal objeleri daha açık ve doğru bir şekilde görmek için eğitilmelidir. Aksi takdirde çok çalışmasının bir anlamı yoktur.

Bu çalışma ile betimleme sürecinde söz edilen sorunlara yönelik farkındalığın artmasına ve betimleme sürecine yansıyan görsel önyargılar ile ilgili sorunların azalmasına katkıda bulunacağı amaçlanmaktadır.

2. Kısaca Görsel Önyargılar ve Betimleme İlişkisi

Görsel önyargı, en kısa ifadeyle, bellek imgesi ile duyu verisinin birbiriyle kaynaşarak duyu verisinin olduğundan farklı algılanmasına neden olan görme biçimidir. Daha geniş bir ifadeyle, duyu verisinden farklı bir yapıya sahip olan bellek imgesinin, diğer bir deyişle şablonların, duyu verisinin anlamlandırılmasında kaynak olarak kullanılması, dolayısıyla onu bir takım manipülasyonlara uğratması ve söz konusu objenin olduğundan farklı algılanmasına yol açmasıdır. Bu durumda, bellek imgesi ile duyu verisinin üst üste bindiği melez bir imge oluşmaktadır. Görsel önyargılardan kaynaklanan *melez imge: Görsel önyargıların etkisiyle, duyu nesnesi ile bellek imgesinin kaynaşarak ortak özelliklerini bir araya toplayan ancak ikisinden de farklı olarak betimlenen imge* olarak tanımlanabilir.

Öğrencinin betimleme ile ilgili yaşadığı sorunlar, doğru görmesini engelleyen sorunlarla ilgilidir. Gombrich (2015:27), sanat eğitiminde, öğrencilerin doğadan çalışmaları istendiğinde yaşadıkları betimleme sorunları için, “Öğrencilerinden doğaya bağlılık isteyen akademik kökenli öğretmen, öğrencilerin yalnızca modeli çizmekte değil aynı zamanda doğru görmekte de güçlüklerle karşılaştığını saptamıştır” diye yazar. Doğru görmenin önündeki en önemli nedenlerden birisi ise, “Sanatta Görsel Önyargılar” (Haykır, 2016) adlı makalede, *görsel önyargılar* olduğu belirtilmektedir.

3. Betimleme Sürecinde Görsel Nesnellik

“Nesnel bakımdan çok farklı nesnelere arasında büyük benzerlikler görebileceğimiz gibi, yine nesnel bakımdan birbirine çok benzeyen nesnelere de

farklıymış gibi görebiliriz” (Gombrich, 1992:319). Bakışın yöneldiği nesnel dünya, öznel bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla algılanan dünya, öznenin, nesnel dünyadan farklı ve kendine özgü algıladığı bir dünyadır. Condillac (1992:27-29)'a göre, duyu verisiyle olan iletişimimizde nesneyle bir bağıntı kurarız ve bir kavrayışa sahip oluruz. Yanılma olasılığı, nesneyle ilgili verdiğimiz yargı esnasında ortaya çıkar. Bir düşünceye inandığımızda o düşünce doğrultusunda algılamaya başlarız. Örneğin, bir portrenin tam olarak modele benzemediğine kendimizi inandırdığımızda, gerçekten de portrede bazı yerlerin modele benzediğini, bazı yerlerin ise benzemediğini görmeye başlarız. Yargımızın doğruluğundan emin olmak için ancak sınanması gerekir.

4. Betimleme Sürecinde Beklentilerin Rolü ve Belleğin Şimdinin Üzerindeki Etkisi

Betimleme sürecinde görsel önyargıların oluşmasında önemli bir neden, duyu verilerinin beklentiler doğrultusunda algılanmasıdır. Bu anlamda aslında “her gözlem, doğaya yönelttiğimiz bir soru ve o sorunun cevabına yönelik beklenti yaratmaktır” (Gombrich, 1992:310). Doğada, bellek imgesine uygun imge aramaktır. Bu şekilde oluşan koşullanmış gözlem, doğal olarak öznel bir gözlemdir.

Görsel önyargılardan kaynaklanan öznel bir gözlem, beklentilere göre koşullanmış bir görme edimi olarak tanımlanabilir. Şimdinin algılanması, geçmiş yaşantılara ait genel imgelerin kavramlara, stereotiplere, şablonlara paketleyerek bellekte depolanan ve birer kod olarak şimdinin anlamlandırılmasında kullanılan bilişsel bir işlem olduğu savunulmaktadır. Arnheim (2009:98), aslında belleğin, şimdinin algılanması üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu ancak algılanan daha önce kaydedilmiş herhangi bir kategoriye sokulamıyorsa veya bellek imgeleriyle bir benzerliğe sahip değilse geçmişte kazanılmış hiçbir şekil veya bellek imgesinin, şimdi görülen bir duyu nesnesine uygulanamayacağını savunur. Bu sav iki açıdan ele alınabilir. Birincisi bellek imgelerinin, şimdinin görsel deneyimleri üzerinde güçlü bir etkiye sahip olması, şimdinin olduğundan farklı

algılanmasına, daha doğru bir deyişle görsel önyargıların etkisinde algılanmasına neden olur. Belleğin geçmiş imgelerden yararlanması, şimdinin anlamlandırılmasında başvurduğu olağan bir işlemdir. Betimlemede ise, göz gördüğünden çok, daha önce öğrendiği şablonlara başvurur. Arnheim (2009:107), görsel bilginin, bir şeyin yokluğunda bile, bir algı-verisinin veya duyu-verisinin etkin bir bileşeni gibi işlev gördüğünü yazar. Bu durum, imgenin gerçekliğini ya da inandırıcılığını güçlendirir. Özneyi yeterince ikna edecek güçlü bir delil sunmadıkça, görsel önyargının etkisinde kalmaya devam edecek ve ısrarla ona bağlı olmayı sürdürecektir. Bu betimleme açısından olumsuz bir durumdur. Gombrich (1992:92), bu konuda ilginç tespitlerde bulunmaktadır:

Bilinen, bilinmeyen betimlenmesi için hemen her zaman çıkış noktasıdır; bir sanatçı, içtenlikle gördüğünü aslına sadık resmetme çabası içerisinde olsa bile, var olan daha önceki bir betimleme onu her zaman kendi çekim alanına alacaktır. ...Leonardo da Vinci'nin bile anatomik çizimlerinde yanlışların bulunduğu kanıtlanmıştır. Görünüşe bakılırsa sanatçı, insan kalbinin Galen'in açıklamaları doğrultusunda varsaymakta haklı olduğu, ama kendi gözüyle görmediği ayrıntılarını çizmiştir.

Gestalt psikolojisine göre, görsel duyu verisi, biçim ve rengin geometrik modelinden önce, gözlemcinin kısmen bilincinde oluşan düzenleyici kuvvetlerin sonucu meydana gelen bir modelidir (Gürer, 1990:42). Dolayısıyla gözlemci, dünyanın kendisine gözüktüğü gibi değil, kısmen bilincinde düzenlenen imgenin modeline göre betimler. Gombrich (2015:250), "Hiçbir sistem dünyayı bize gözüktüğü gibi betimlendiği savını ileri süremez" der. Lektorsky (1998:153-154)'e göre zihin, aldığı çok sayıdaki izlenimleri, dönüştürme yöntemine sahip olmadığı için parazitlerin içindeki yararlı sinyalleri sezmesini sağlayamadığından kör nokta olarak kalır. Sadece "Bir nesne hakkında bilgi taşıyan bilişsel imge, somut bir kişi ve toplumun bir temsilcisi olarak özne açısından yaşamsal bir zorunluluk olan izlenimleri içerir".

Genellikle bilinçli farkındalığımız olmadan beynimiz, retina vuran ham bilgileri değiştirir ya da yeniden düzenler ya da göz ardı eder. Desen çizerek veya

betimleyerek algılamayı öğrenmek, bu süreci değiştirmekle, farklı ve daha doğrudan bir görme biçimini sağlamakla mümkün olabilir (Edwards, 1999:XXV).

5. Bellek İmgesinin Betimleme Sürecindeki Manipülasyonları

İmgesel çalışma, çocuklukta veya sonraki dönemde ezberlenmiş ve belleğe yerleşmiş bir şablon imgenin hafızaya çağırılması veya belleğin barındırdığı imgeyi dayatmasıdır. Edwards (1999:17)'a göre sembol sistemin bu dayatması, eğitilmemiş yetişkinlerin de neden “çocukça” çizimler yaptığını açıklar.

Çocukların çizdiği belli başlı ağaç formları, tek tek ağaçlardan toplanan ve soyutlanarak genel bir ağaç formu oluşturulan ağaç imgesidir. Çocuk, kendi kendine veya sosyal etkileşim sürecinde öğrendiği ağaç şemasını ezberler ve bir ağaç formuna ihtiyaç duyduğunda o ağaç imgesine başvurur. Bu eğilim sadece çocuklarda değil yetişkinlerde hatta usta sanatçılarda da görülür. “Sanat dili” çerçevesinde tipin ve stereotipin rolüyle ilgilenen Schlosser, “örnek”lerin ve “benzetme”ler ile ilgili incelemelerinde Rönesans sanatçılarının özellikle yüksek bir devinim veya jestin betimlenmesini gereksindiklerinde, Quattrocento sanatçılarından sık sık “ödünç aldıkları” biçimlerden yararlandıkları bulgulamıştır (Gombrich, 1992:37). Bu şekilde gerek kendi başımıza oluşturduğumuz şablon niteliğinde soyutlamalar, kavramlar ve genellemeler gerekse sonradan öğrendiğimiz imgeler, duyu verisinin bir özelliği gibi algılanmaktadırlar. Karşılaşılan yeni durumları anlamlandırmak ve çevredeki sonsuz çeşitlilikte uyaranlar karşısında daha seri tepkiler verebilmek için oluşturulmuş kavramlar ve genellemeler birer önyargı imgesi olarak görsel sürece müdahil olmaktadır. Günlük hayatta ani tepkiler gerektiren acil durumlar için yararlı olabilecek böyle bir tasarruf, natüralist çalışan bir ressam ya da öğrenci için dezavantaj olabilir. Arnheim (2009:112), görsel bilginin ve doğru beklentinin algıyı kolaylaştıracağı, buna karşın uygunsuz görsel kavramların algıyı geciktireceği ya da engelleyeceğini savunur.

Arnheim (2009:100-101), beynin algılamada gerilimi azaltmak için duyu verisini basitleştirmeye meyilli olduğunu; algıda ve bellekte bulunan şeklin basitleştirilmesine bir noktaya kadar görsel sanatlarda da rastlandığını savunmaktadır. Beynin şekli basitleştirme eğilimi, tikele özgü birçok ayrıntıyı göz ardı edilmesine ve oluşan boşluğun bellek imgesiyle tamamlanmasına neden olur. Tikel, genelin ortak özelliklerini taşısa da bir türün bütün bireyleri birbirinin tıpatıp aynısı değildir. Yabancı bir ulusun bütün bireylerinin uzaktan birbirine benzetilmesi bu duruma bir örnek oluşturmaktadır. Soyutlama ve sınıflandırma, bir türe özgü özelliklerin basitleştirilmesinden ve farklı özelliklerinin ise elenmesinden oluşur. Bu durumda kavrama ait tekil bir örnek, hatta tekil nesnenin herhangi bir ayrıntısı söz konusu olduğunda bile zihnimiz tükenip kalır (Condillac, 1992:164-167). Otomatikleşen tepkiler nedeniyle betimleme sırasında tikele özgü birçok özelliğin gözden kaçması, bazı özelliklerin çarpıtılmış veya bellek imgesine uydurulmaya çalışılmış olması, betimleme sürecinde görsel önyargıların yanıltıcı sonuçlarına örnek oluşturmaktadır.

6. Bellek İmgelerinin Betimleme Sürecine Yansımaları

Betimleme sürecinde duyu verisinin nesnel olarak algılanması, akademik anlamda başarılı bir betimleme için şart görülmektedir. Oysa betimleme sürecinde bellek imgelerinin şablon olarak referans alınması, nesnellik açısından sakıncalıdır.

Ruskin'in "gözün masumiyetini" amaçlayan öğretisi ve Empresyonizm'de gözün, geleneğin etkisinde kalmadan anlık izlenimleri aktarma anlayışı, nesnel bir görünün ipuçlarını sunmaktadır. Akademik sanat eğitimi Desen ve Resim Atölye derslerinde, betimlemeyi amaç edinen konular için model veya doğadan çalışma sürecinde nesnel bir betimleme hedeflenmektedir. Bu süreçte öğrenciden, Leonardo'nun deyimiyle bir camın arkasındaki görüntüyü cama aktarma deneyimi gibi, baktığı konuyu konturlarıyla, boşluk ve doluluklarıyla görmeyi, baktığı

objeleri bellek imgeleriyle ilişkilendirmemek için tanımlamadan, betimlemeyi öğrenmesi gerekmektedir.

Bellek imgeleri genellikle şablon imgeler olarak katı, inatçı bir yapı sergilemektedir. Sosyal süreçte oluşan bellek imgeleri, şablon imgeler olarak algılama sürecine yansımaktadır. Söz konusu imgeler doğrultusunda oluşan beklentiler, görsel önyargıların oluşmasında rol oynamaktadır. Öğrenilmemiş veya bellekte karşılığı olmayan herhangi bir duyu verisi algıya yabancı olduğundan anlamlandırılması da güç olmaktadır. Duyu verisinin anlam kazanması, bir dizi deneyim sonucunda oluşur. Zihin, tek tek bilgi toplama sürecinde soyutlamaya giderek genellenmiş kavramsal imgeler yaratır. İlerde karşılaşacağı benzer durumları daha hızlı tanımlamak için bu bilgilerden yararlanır. Tümel anlamda şeylerinde karakteristik özelliklerini kendinde toplayan söz konusu kavramsal imge, stereotip veya şablon olarak tikele özgü ayrıntıdaki farklılıklardan elenmiştir.

Betimleme edimi, doğadan betimleme ile imgesel betimleme olarak iki farklı yaratıcı süreç olarak gruplandırılabilir. İmgesel çalışmada zihin uzun süreli belleğe kaydedilmiş imgelerden yararlanırken, doğadan betimlemede zihin verili obje veya figürlerden hareket eder. Ancak model ya da objeden çalışma esnasında da bellek imgeleri yaratma sürecine katılır. Bellek imgeleri çoğunlukla görsel önyargı olarak verili objeyi tanımlama sürecinde kendi yapısına göre değişime uğratır. Sorun, sadece algılama sürecinde zihnin bellekteki imgelerin etkileşiminde değil, bellekte kayıtlı imgelerin nesnel bir gerçekliğe sahip olmamasında da yatmaktadır. Duyu zamana, kişiye, koşullara göre değişkenlik gösterir ve çoğu zaman yanıltıcıdır. Duyu verisinin algılanması sırasında sürece katılan geçmiş bilgiler veya imgeler mevcut durumun nesnel algılanmasında yanıltıcı bir işleve sahiptir.

Çoğunlukla kusurlu olarak algılanan duyu verileri, belleğe kaydetme ve hatırlama sırasında da manipülasyonlara uğrar. Zaten kusurlu olan bu imgeler, mevcut duruma da etki ederek, nesnel algılamayı güçleştirmektedir.

Wade ve arkadaşlarının (2002) yaptığı araştırmalarda, deneklere ait değişiklik yapılan çocukluk fotoğraflarının, yanlış anılar geliştirdikleri görülmüştür. Hogenboom (2013)'ın Wade'den aktardığına göre insan hafızası, dünyaya uyum sağlamak için kendini sürekli çevreye adapte etmeye, bir kalıba sokmaya çalışır. Birçok günlük anılarımızın yanlış veya yanıltıcı bir şekilde düzenlendiği, çünkü dünyaya bakış açımızın sürekli değiştiği nörobilimciler tarafından savunulmaktadır. Buna göre, en ince ipuçları bile kolayca anılarımızı yanlış yönde yönlendirebilir. Zihnimiz çok fazla bilgi aldığı için çok kolay şekillenebilir, biçimlendirebilir esnek bir yapıya sahiptir. Algı sistemimiz çevremizdeki her şeyi fark edecek şekilde kurulmadı, bütün duyularımızla bilgi alıyoruz ama bu sırada boşluklar oluşmakta ve bir şeyi hatırlamak istediğimizde zihnimiz o boşluğu öğrendiklerimize göre doldurmaktadır.

Bu durumda yanlış görseller, belleği yanlış imgelerle besleyerek, betimleme sürecinde yanlış yönlendirebilecektir. Bu anlamda doğru imgelerle beslenmek çok önemli görünmektedir. Ancak, doğru yerleşmiş imgelerin bile herhangi bir aşamada yanlış imgelerle manipüle edilebileceğinin mümkün olduğunu göstermektedir.

Bellek imgeleri, gördüğümüz nesnelere hızlı bir şekilde tanımlamamıza ve ona göre tepki vermemize yardım ederler. Bu hazır imgeler, bilinçli istencin dışında, duygu, davranış ve kararlarımızı etkilemektedir. Metakontrast maskeleyme¹ yöntemiyle yapılan deneylerde birbiriyle örtüştüğü durumda deneklerin uyarılara daha hızlı ve hatasız tepki verdikleri, farklı olduğunda ise tepki verme performansının düştüğü görülmüştür (Gegenfurtner, 2005:92-94).

---

¹ Arda arda gösterilen iki imgeden, ilkinin (hazırlayıcı), deneğin bilinçli olarak fark edemeyeceği ama bilinçdışını etkileyeceği kadar bir hızda -örneğin 50 ms - , ikincisinin (hedef) fark edilecek kadar daha yavaş gösterilmesi, dolayısıyla hazırlayıcı imgenin hedef imgeyi gölgelemesidir.

Hazırlayıcı tepkinin deneğin tepkilerine bilinçdışı etkilerde bulunup bulunmadığı araştırılan bu deneylerde, beynin aşına olduğu bir imgeyi tanımlamakta çok daha hızlı tanımlamaya meyilli olduğunu da göstermektedir. Genellikle genel hatlarıyla özellikleri fark edilen uyarının, fark edilmeyen ayrıntıları, boşlukları bellek imgeleri yardımıyla tamamlanmakta, doldurulmaktadır.

Bu şekilde, doğadan betimleme sürecinde göz, modelden desene geçiş yaparken, hem kısa süreli bellekte belirsizleşmeye başlayan imge durumunda olsun, hem de yeterince dikkatle incelenmeyen modelin imgesindeki boşluklar imgelem aracılığıyla tamamlanarak betimlenmektedir.

Görsel önyargıların etkili olması, dikkatsizlik, tembellik, özensizlik ve görsel önyargıya yönelik farkındalığın düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Bilinçli ve sürekli bir farkındalığın olmadığı durumda, görsel önyargılar kolayca sanatsal yaratma sürecini etkileyebilmektedir. Arnheim (2009:137), “İmgelerin epey büyük bir bölümünün bilinç düzeyinin altında ortaya çıkabildiğini ve bilinç düzeyinde ortaya çıksalar dahi, tuhaf bir iş olan kendini gözlemlemeye alışık olamayan kişiler tarafından kolaylıkla gözden kaçırılabilceğini...” ve “en iyi durumda zihinsel imgelerin tanımlanmasının zor olduğu ve kolayca” bozulduğunu açıklar.

Bu durumda betimleme sürecinde zihin bellek imgelerinin etkisi altında kalmakta, dolayısıyla betimleme sürecini yanıltmaktadır. Betimleme sürecinde duyu verisi, bellek imgesinin yardımıyla yorumlanmakta ve olduğundan farklı algılanmaktadır.

7. Pozitif Bir Katkı Olarak Bellek İmgeleri

Bellek imgelerinin betimleme sürecine olumsuz etkileri yanında, pozitif katkılarını öne süren farklı görüşler de mevcuttur.

Görsel belleğin betimleme üzerindeki rolünü bilen eski ustalar, sözgelimi Leonardo bile, çizim öğrenirken izlenecek sıranın, öncelikle ustaların yaptığı doğa

ve sanat eseri çizimleri kopya edilerek başlanması gerektiğini öğütler. Leonardo'ya göre, bu pratiği edindikten sonra ustaların da eleştirileri alınarak nesnelere üç boyutta (doğadan veya canlı modelden) çizme çalışmalarına geçilebilir (Vinci, 2010:290). Gombrich de Leonardo'nun, sanatçının kendine şemalar oluşturmasını istediğini yazar (1992:334). Leonardo'nun doğadan çalışmaya başlamadan önce, belleğin ustalara ait çizim örnekleriyle, şablonlarla desteklenmesi gerektiğini düşünmesi, belleğin, betimleme üzerindeki etkisinin farkında olduğunu göstermektedir. Söz konusu şablon niteliğindeki bellek imgeleri, betimleme sürecine birer görsel önyargı olarak yansımaktadır. Edwards, betimleme sürecinde gözün, görsel hafızadan yararlandığını ancak görsel hafızadaki imgelerin basitleştirilmiş, genelleştirilmiş, kısaltılmış ve repertuar açısından sınırlı olduğunu belirtmektedir (Edwards, 1999:17). Bu anlamda betimleme sürecinde şablon görevi gören bellek imgeleri, duyu verisinden belli sapmalara veya hatalara yol açacaktır.

İnsanın çizmesinin püf noktalarını öğrenmesi, kodların dolayısıyla bir şemanın öğrenilmesini gerektirdiğini savunan Gombrich (2015:16-152), F.C. Ayer'in şu sözlerini aktarır:

Deneyimli çizimci bir şemayı çabuk ve kendinden emin olarak kâğıda dökmesini sağlayan biçimler dağarcığını edinmiş olan çizimcidir. Bu şema ona anılarındaki imgeleri betimleyebilmesi için bir iskelet niteliğiyle hizmet eder; çizimci zamanla bu şemayı betimlemek istediği şeye uyana kadar değiştirir; yalnızca az sayıda örnek tanıyan çizimciler, başka resimleri çok iyi kopya edebilmelerine karşın doğayı yansıtabilmekte çoğu kez başarısız kalırlar.

Bellek imgelerinin betimleme üzerindeki güçlü etkisini onaylar nitelikteki F.C. Ayer'in bu önerisi, başarılı bir betimleme için, doğa veya modelden önce bellek imgelerine dayanmaktadır. Bunun için imge dağarcığını geliştirmek, ancak farklı olanı betimlemek için ise söz konusu imgeler yeni duruma uyarlanmalıdır. Bir anlamda betimleme sürecine istem dışı yansıyan bellek imgelerini, bilinçli kullanmayı önermektedir. Çoğunlukla bilinçli etkinliğin saf dışı kaldığı daha çok dürtüsel bir nitelik taşıyan betimleme sürecinde talep edilen bilinçli edimin ne

kadar mümkün olduğu göz önüne alınmamaktadır. Oysa sorun, bellek imgelerinin betimleme sürecinde görsel önyargılar olarak yansımaları ve duyu verisinin, bellek imgesinin formu doğrultusunda algılanmasına neden olmasının istemsizce gerçekleşmesidir. Bu konuda farkındalığın geliştirilmesi, bilinçli yaratmanın düzeyini artırabilir ve bir ölçüde bellek imgeleri kontrollü bir şekilde yönetilebilir. Bu bir anlamda yararlı olabilir çünkü eğer belleğin görme ve betimleme üzerindeki etkisi engellenemiyorsa en azından avantajlarından yararlanılabilir. Bu önerinin, öğrencinin gördüğünden çok bellekteki ezber şemaları çizmesine neden olabileceğini göz önünde bulundurmaya gerekmektedir. Ancak yine de, o ana kadar şemalar ezberlemiş ve betimlemeyi ustaların desenlerinden öğrenmiş bir öğrencinin doğadan betimleme yöntemine ne kadar hâkim olabileceği tartışma konusudur.

Bu konuda daha sağlıklı bir yaklaşım öneren Edwards (1999:2), “Beynin Sağ Lobuna Dayalı Desen Çizmek” üzerine yazdığı kitapta, sağ beyne dayalı çizimin önemine değinmekte; sol beynin sözel, rasyonel, analitik düşünme özellikleri nedeniyle gördüklerini mantıksal, kavramsal düzeyde anlamlandırmaya çalıştığını belirtmektedir. Bu süreçte bellekteki şablon imgelerin referans olarak kullanılmasını önlemek için bir deseni tersten ve sadece konturlar takip edilerek çizdirme deneyi yapmıştır. Öğrenciler objeyi tanımlayamadıkları için görsel önyargılar devreye girmemiş ve daha nesnel ve başarılı bir desen ortaya çıkarmışlardır. Bu çalışma sol beynin düzenleme ve yorumlama sürecini saf dışı bırakarak beklenti ve görsel önyargıların sürece dâhil olmasını engellemektedir. Sanat eğitiminde öğrencilere, objeye karşı bakış açılarını değiştirmeleri ve nasıl bakmaları gerektiğinin öğretilmesini önermektedir.

8. Bir Sentez Olarak Betimleme: Görsel Önyargı İle Nesnel Görüş İlişkisi

Eğer betimleme sürecinde, gözün bellek imgeleriyle etkileşimi kaçınılmaz ise, başarılı bir betimleme, bellek haznesinin doğru ve başarılı bir şekilde çoklu bakış açılarıyla zenginleştirilmiş imge repertuarı ile gözün masumiyetiyle; duyu

verisinin sonsuz çeşitlilikteki olanaklarını yakalamak arasındaki dengenin kurulmasında aranmalıdır. İdeal bir betimleme sürecinde belleğin zengin repertuara sahip olmasının önemi yadsınamaz ancak duyu verisine, mümkün olduğunca bellek imgelerine başvurmaksızın bakmayı ve görmeyi, gözün masumiyetiyle tekil olana özgü özellikleri yakalamayı öğrenmek gerekmektedir.

Ustalara ait başarılı desenlerin incelenmesi, taklit etme becerisine sahip öğrencilerin başarılı desen çizmeleri mümkündür ancak sınırlı bakış açılarıyla ezberlenmiş imgelerle bu yöntem, kalıplarla ve tekrarlarla kendini sınırlama riskini barındırır. Arnheim'in deyimiyle, "Ders kitaplarındaki ve karatahtadaki alışılmış illüstrasyonlar, problemin görünür hale gelmesini sağlarlar, fakat aynı zamanda da problemi önermenin gönderme yaptığı alanın bir evresinde dondururlar. Bu yüzden öğrencilerin rastlantısal koşulları esas koşullarla karıştırmasına neden olurlar" (2009:206).

Leonardo'nun ve Ayer'in tersine görsel önyargısız görmeyi savunanlar, doğaya odaklanmayı önermektedirler. Ruskin, resim yapmanın bütün teknik gücünün, gözün masumiyetini geri kazanmakta yattığını savunur. Gözün masumiyeti, bir çocuğun algısıyla, renk lekelerini neyi temsil ettiklerinin bilincinde olmadan, gözleri birden bire açılmış kör bir adamın onları gördüğü gibi görebilmektir. Goddman, her ne kadar mümkün olmasa da sanatçının, ona ulaşmak için çaba sarf etmesi gerektiğini belirtir (Akt. Forrest, 1985:1). Monet, deneyimlerine dayanarak, doğru görmenin yolunu, sadece doğaya odaklanmakta görmekte ve keşif yapmanın, gözlem gücüne ve üzerinde derin düşünmeye bağlı olduğunu ifade etmektedir (Denvir, 1991:25). Ornstein, desen için sanatçıların objeyi bir ayna işlevi ile oldukları gibi görmeyi salık verir... Bunun için sözel kategorileştirmeyi bir kenara bırakmak ve bütün görsel dikkati, algılanan şeye; algılanan şeyin bütün detaylarına, her ayrıntının bütünle ilişkisine yönlendirmek gerekir. Edwards, 1999:82). Edwards kısaca algılanan şeyi, bir sanatçının gözüyle görmek; bir gestalt mantığıyla algılamak gerektiğini belirtir.

Nicolaidis (1969:5)'a göre, sanat öğrencisinin ilk görevi doğadan gözlem yaparak çalışmasıdır. Öğrencinin ham malzemeye ulaşması gerekir önce. Desen çizmeyi öğrenmek, gerçekten doğru görmeyi öğrenme sorunudur. Bu, sadece bakmaktan daha fazlasını gerektiriyor. Görmek, görsel veriyi beş duyudan yararlanarak bir bakışta toplamaktır. Aynı şekilde Merleau-Ponty'ye göre görüş (vizyon), bir kavşaktaymışçasına varlığın bütün görünümünün bir noktada buluşmasıdır (Merleau-Ponty, 2012:77).

9. Sonuç

Sonuç olarak nesnel bir betimleme, nesnel bir görüşü gerektirmektedir. Görsel önyargı olarak betimleme sürecine yansıyan bellek imgeleri, nesnel bir betimlemeyi kısıtlamaktadır. Bellek imgesinin etkisinde kalan bakış, betimleme objesini bellek imgesiyle kaynaşmış bir tür melez imge olarak algılamaktadır.

Görsel önyargılara yönelik farkındalık düzeyinin artırılmasıyla betimleme sürecinde söz konusu sorunlar azaltılabilir hatta tam anlamıyla engellenemese de bellek imgeleri betimlemenin hizmetinde kullanılabilir. Bunun için bellek, farklı bakış açılarına sahip zengin bir imge repertuarı ile görsel önyargılardan arındırılmış bir bakışla donatılmalıdır. Sonra da imge repertuarı ile önyargısız bakışın bilinçli bir ilişkisi kurulmalıdır.

Kaynakça

- Arnheim, R. (2009). *Görsel Düşünme*, çev. Rahmi Ögdül, İstanbul: Metis Yayınları.
- Condillac, É. B. (1992). *İnsan Bilgilerinin Kaynağı Üzerinde Deneme*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Denvir, B. (1991). *The Impressionists*, London: Thames and Hudson.
- Edwards, B. (1999). *Drawing on the Right Side of The Brain*, New York: Penguin Putnam Inc.
- Gegenfurtner, K. R. (2005). *Beyin ve Algılama*, çev. Barış Konukman, İstanbul: İnkılap Yayınları.

Gombrich, E. H. (1992). *Sanat ve Yanılsama*, çev. Ahmet Cemal, İstanbul: Remzi Kitabevi.

_____.(2015). *İmge ve Göz*, çev. Kemal Atakay, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

_____ (2015). *İmge ve Göz*, çev. Kemal Atakay, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

_____ (2015). *İmge ve Göz*, çev. Kemal Atakay, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Gürer, L. (1990). *Temel Tasarım*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaa.

Haykır, M. (2016). "Sanatta Görsel Önyargılar", *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, Sayı 20, s.145-158.

Lektorsky, V. (1998). *Özne Nesne Biliş*, çev. Şükrü Alpagut, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Merleau-Ponty, M. (2012). *Göz ve Tin*, 3.Baskı, çev. Ahmet Soysal, İstanbul: Metis Yayınları.

Nicolaidis, K. (1969). *The Naturel Way to Draw*, Boston: Houghton Mifflin Company.

Ruskin, J. (2008). *The Lamp of Memory*. London: Penguin Books.

Vinci, L. d. (2010). *Leonardo'nun Defterleri: Büyük Üstattan Uygulamalı Dersler*, çev. A. Serin, H. Suh, (ed.), Ankara: Arkadaş Yayınevi.

İnternet Kaynakları

Hogenboom, M. (2013). "Science & Environment", BBC News,<http://www.bbc.com/news/science-environment-24286258> Erişim tarihi: 02. 02. 2016.

Wade, K. A., Garry, M., Read, J. D., & Lindsay, D. S. (2002). "A Picture Is Worth A Thousand Lies: Using False Photographs To Create False Childhood Memories", 3, 597-603,<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.334.9844&rep=rep1&type=pdf> Erişim tarihi:17.03.2018.